

ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ ЗА КОРДОНОМ

Анотація. Для України особливого значення набуває питання реалізації гендерного підходу до навчання й виховання молодого покоління в загальноосвітніх закладах, оскільки формування гендерної культури у майбутнього покоління є запорукою гармонійного розвитку суспільства.

Стаття присвячена розгляду формування гендерної культури та особливостей гендерного виховання у вищих навчальних закладах Німеччини та Польщі. Обґрунтовано потребу реалізації гендерної культури та надані рекомендації щодо впровадження в Україні. Виділено ключові принципи зарубіжного досвіду, які доцільно впроваджувати в Україні. Виявлено, що польські дослідники виокремлюють такі цілі щодо впровадження гендерної рівності в систему освіти як, спрямування на отримання рівних можливостей в освіті та професійного розвитку жінок і чоловіків, доступ до однакових програм та іспитів, усунення стереотипного ставлення до дівчаток та хлопчиків, рівні шанси отримання стипендій та грантів. В основі політики німецького уряду щодо подолання гендерної нерівності у всіх сферах загалом і зокрема, в освіті, лежить ідея політики гендерної пріоритетизації, яка передбачає (ре)організацію, удосконалення, формування та оцінку політичних процесів у такий спосіб, щоб учасники та учасниці прийняття політичних рішень використовували гендерний підхід в усіх сферах суспільного життя. Політика гендерної пріоритетизації може прийматися на рівні окремих університетів, враховуючи що керівництво вищого навчального закладу поважає ідеї рівних прав і можливостей і не проти їх покрокового запровадження. Визначено, що на базі університету проводяться різні тренінги на гендерну тематику для всіх студентів різних спеціальностей з використанням гендерно нейтральної лексики для студентів із несупільних наук. Враховуючи міжнародний досвід країн Німеччини та Польщі були сформовані позитивні практики утвердження гендерної рівності.

Ключові слова: гендерна освіта, гендерна культура, гендерна рівність.

Annotation. For Ukraine, special importance is the implementation of gender-based approach to training and education of young people in high schools since the formation of gender culture in the next generation is the key to the harmonious development of society. The article deals with the formation of gender culture and gender characteristics of education in universities in Germany and Poland. Substantiates the need for the implementation of gender culture and recommendations for implementation in Ukraine. Highlight the key principles of international experience, which should be introduced in Ukraine. Revealed that Polish researchers distinguish the following objectives for implementing gender equality in education as the focus for equal opportunities in education and professional development of women and men access to the same programs and examinations eliminate stereotypical attitudes to girls and boys equal opportunities for scholarships and grants. The basis of the policy of the German government to overcome gender inequality in all areas in general and particularly in education, the idea of the policy of gender prioritytization which provides for (re) organization, improvement, development and evaluation of political processes in such a way that the participants policymaking used a gender perspective in all aspects of life. Prioritytization gender policy can be taken at the level of universities, given that the management of the university respects the idea of equal rights and opportunities and not against them step introduction. It was determined that the University held various trainings on gender issues for all students of different specialties using gender-neutral vocabulary for students of social sciences. Due to the international experience of Germany and Poland have formed good practices gender equality.

Key words: gender education, gender culture, gender equality.

У багатьох країнах світу останні десятиріччя XX століття були періодом суттєвих зрушень у вирівнюванні прав і можливостей обох статей. Особливо це стосується доступу до економічних, політичних та освітніх ресурсів, а також суттєвих зрушень у подоланні стереотипів про соціальні ролі й особистісні характеристики жінок і чоловіків.

У XXI столітті гендерна культура набуває нових якостей та ознак, що дозволяє створити цілісне сприйняття гендерних взаємин на основі їх практичного, інтелектуального і духовного осягнення.

Постановка проблеми. Гендерна культура вважається невід'ємною складовою демократичного світогляду, дотримання принципу громадянської гідності кожної людини незалежно від статі, забезпечення й дотримання умов вільного вибору діяльності, соціальних статусів і ролей, взаєморозуміння і поваги, розвитку особистості та

самореалізації жінок і чоловіків. Демократичний розвиток європейських країн другої половини XX століття невіддільний від суттєвих перетворень у гендерній свідомості та гендерних відносинах їхніх громадян.

Україна прагне наблизитись до Європи за основними соціально-економічними показниками та стандартами життя, але це потребує неабияких зусиль у формуванні свідомості громадян, у створенні кращих умов життя для всіх людей, зокрема у викоріненні будь-якої нерівності: гендерної, класової, етнічної, релігійної, а також підвищення економічних показників життя громадян до європейського рівня. На жаль, ми ще знаходимось на початковій стадії формування цих показників.

Гендерній рівності у Європі приділяється значна увага. Члени ЄС зробили великий крок уперед у розробці єдиної, гендерної за суттю, правової політики. Європейська Конституція пронизана також духом гендерної рівності. Парламентська Асамблея Ради Європи вважає своїм довгостроковим завданням досягнення гендерно збалансованого представництва в делегаціях парламентів країн-членів, підвищення представництва жінок у національних парламентах. Після низки наукових досліджень саме квота в 30 % складає критичну кількість, що має вплив на хід політичних подій. ПАРЕ, Європарламент та Міжпарламентський Союз погодилися з цими дослідженнями і рекомендували їх утілювати всім державам, членам ЄС [1].

Аналіз попередніх досліджень. У багатьох працях українських і зарубіжних учених більшою чи меншою мірою висвітлена гендерна освітня проблематика, а саме: гендерний підхід в освіті розвинутих країн Європи на різних етапах розвитку (І. Даценко, М. Зубілевич, Л. Ковальчук, В. Кравець, Л. Яворська, А. Бредов (A. Bredow), формування гендерної педагогіки (С. Бухен, М. Горсткемпер, К. Деріхс-Кунстманн, В. Кравець, П. Мільгоффер, Х. Фімер, Л. Штильова); гендерні аспекти навчання і виховання учнів (Е. Брайтенбах, Т. Голованова, А. Кайзер, Н. Кутова, О. Петренко, Г. Фаульстіх-Віеланд, Г. Шумахер); гендерна соціалізація молоді (Г. Більден, І. Бремер, К. Гаґеманн-Віте, К. Ульріх, С. Харченко, Ю. Ціннекер), гендерна рівність у шкільній освіті (Т. Говорун, Г. Браун, У. Кессельс, Л. Фрід); рівні можливості у суспільстві (Ш. Берн, С. Валь, І. Кон, Л. Міщик, У.-Г. Шпітта); формування гендерної культури молоді (О. Кізь, О. Кікінежді, П. Міддлтон, А. Пренгель); гендерні стереотипи поведінки хлопців та дівчат у сучасній школі (С. Вихор, А. Гільгерс, Л. Кобелянська, Н. Хайде, Б. Штіплер) тощо.

Розробка низки проблем теорії і практики професійної освіти майбутніх педагогів з урахуванням гендерного фактору набуває все більшої актуальності. Наявність висунутих проблем, їх недостатня теоретична й методична розробленість, наявні суперечності, що можна усунути, зумовлюють необхідність дослідження.

Мета статті — з'ясувати специфіку гендерної освіти у навчальних закладах Німеччини та Польщі, виділити ключові принципи зарубіжного досвіду, які доцільно впроваджувати в Україні.

Виклад основного матеріалу. Сучасні гендерні перетворення зумовлені соціальними трансформаціями суспільства, що обумовлюють появу такого феномену, як «жіноча революція». Жіночий чинник наполегливо і стрімко вривається в сучасну картину світу, потребуючи переосмислення багатьох засад цивілізації, в тому числі місця та ролі жінки в сучасному світі, без вирішення яких неможливий поступальний розвиток. Ламається складений стереотип жінки-матері, жінки-берегині роду і взагалі просто жінки. Все більше і більше вона бере на себе відповідальність за чоловіка і стає годувальницею сім'ї, заробітчанкою, керманичем тощо. Прагнучи до утвердження рівності статей, світовий жіночий рух у 1960-70 роках справедливо поставив питання про становище жінок, що знайшло своє відображення у концепції «поліпшення становища жінок». У 1970-90-ті роки XX століття в Україні і в багатьох інших країнах така концепція абсолютизувалась.

Сучасне міжнародне право визначає принцип рівності жінок і чоловіків як окрему складову. Водночас унаслідок надзвичайної актуальності проблеми, забезпечення гендерної рівності, а також через наявність глибоких історичних коренів дискримінації жінок, він закріплюється як окреме нормативне положення в міжнародному та європейському праві. Якщо звернутися до історії розвитку міжнародно-правового співробітництва у сфері захисту прав жінок, то слід відзначити, що відразу після Другої світової війни головною рушійною силою була Організація Об'єднаних Націй. Заборона дискримінації за ознакою статі серед загальної проблематики прав людини знайшла відображення у її фундаментальних актах. Це відображається у преамбулі Статуту ООН, а в статті 1 (Статуту ООН) йдеться про розвиток поваги до прав людини й основних свобод незалежно від раси, статі, мови та релігії [2].

Для України особливого значення набуває питання реалізації гендерного підходу до навчання й виховання молодого покоління в загальноосвітніх закладах. Оскільки формування гендерної культури у майбутнього покоління є запорукою гармонійного розвитку суспільства.

Особливо привертає увагу політика сучасної Німеччини, тому що ФРН є одним із найвпливовіших членів Європейського Союзу й відзначається, як і скандинавські країни, високим рівнем активності жіноцтва у суспільному житті. У заключному комюніке Берлінської конференції міністрів освіти (вересень 2003 р.) стверджувалося, що освітній процес повинен ліквідувати соціальні деформації суспільства, зокрема гендерну дискримінацію, а так само інші соціальні нерівності в системі освіти. Гендерна дискримінація в системі освіти Німеччини об'єднує вертикальний і горизонтальний сегрегаційні процеси:

— горизонтальна сегрегація: навчальні інтереси дівчат багатогранніші ніж у хлопців, але вони рідко націлені на отримання диплому з технічної спеціальності;

– вертикальна сегрегація: незважаючи на успіхи під час навчання в школі або ВНЗ жінки закінчують навчання, коли отримують ступінь бакалавра. Жінки не досягають вершини академічної кар'єри. Вертикальна сегрегація має місце у всіх наукових напрямках, навіть у так званих жіночих галузях знань.

Студенти чоловіки та жінки в Німеччині розподіляються за фахом нерівномірно. У цьому зв'язку вчені наводять терміни «чоловічий фах», «жіночий фах», «нейтральний фах». На їхню думку, дефініція «чоловічий фах» належить до дисциплін, які прослуховують менш 30 % жінок від загальної кількості студентів факультету. За їхніми даними це такі спеціальності: інформатика, фізика, машинобудування, електротехніка, транспорт, електроустаткування та низка інших технічних спеціальностей.

Жіноча частина професорсько-викладацького складу на таких факультетах становить менше 10 % [3, с. 128].

Німеччина є однією з країн Європейського Союзу, що досягла значних успіхів у просуванні принципів гендерної рівності. Зокрема, індекс гендерної рівності цієї країни становить 55,3 (із 100 максимальних), перевищуючи середній показник по країнах ЄС (52,9) [4].

В основі політики німецького уряду щодо подолання гендерної нерівності у всіх сферах загалом і зокрема, в освіті, лежить ідея політики гендерної пріоритетизації. Гендерна пріоритетизація (або гендерний мейнстрімінг), яка була записана у Пекінській Платформі дій та затверджена офіційно на Четвертій Всесвітній конференції зі становища жінок у Пекіні в 1995 р. — це визнана на глобальному рівні стратегія втілення політики гендерної рівності. Гендерна пріоритетизація передбачає (ре)організацію, удосконалення, формування та оцінку політичних процесів у такий спосіб, щоб учасники та учасниці прийняття політичних рішень використовували гендерний підхід в усіх сферах суспільного життя.

Також політика гендерної пріоритетизації може прийматися на рівні окремих університетів, враховуючи що керівництво вищого навчального закладу поважає ідеї рівних прав і можливостей і не проти їх покрокового запровадження.

Як приклад, Європейський університет Віадріни (ЄУВ) (Франкфурт-на-Одері, ФРН) у 2011 році прийняв документ щодо політики розмаїття. А в 2013 році було ухвалено концепцію рівного ставлення, в основі якої лежить ідея гендерної рівності. Вона передбачає планування політики на певний період (2014-2017 роки) та специфічні кроки з часовими рамками і, що важливо, відповідним фінансуванням [4]. В університеті було засновано окремий орган, відповідальний за забезпечення гендерної рівності — Раду рівних можливостей. Ця структура відповідальна за втілення заходів, що сприяють становленню гендерної рівності в університеті, моніторинг та оцінку результатів, проведення тренінгів та відповідного навчання з питань рівних прав і можливостей. Рада рівних можливостей втілює чотири основні складники гендерної пріоритетизації — планування, імплементацію, моніторинг та оцінку результатів. Також на базі університету проводяться різні тренінги на гендерну тематику для всіх студентів різних спеціальностей з використанням гендерно нейтральної лексики для студентів із несупільних наук. Зокрема, факультет культурології пропонує гендерні навчальні предмети з можливістю вибору їх студентами різних напрямків навчання.

Систематично в університеті вирішуються питання стосовно призначення на посади, щодо однакової оплати праці, підвищення кваліфікації, покращення умов праці, науково-дослідної роботи. Надаються консультації з ключових компетенцій у гендерній політиці та політиці різноманіття у центрі кар'єри, проводяться тренінги для викладацького персоналу щодо формування гендерної культури у студентів, ведеться робота зі ЗМІ.

Для України також важливий досвід Польщі через територіальну близькість та історичні реалії. Комуністична ідеологія «рівності» сприяла лише високому рівню зайнятості на ринку праці жіночої частини населення. Інші норми й цінності гендерних прав і можливостей не розвивалися. Зміни політичної системи сприяли розвитку гендерної рівності. Польські аналітики Урсула Новаковська та Войцех Станкевіч стверджують: вивчення проблем, які постали внаслідок економічних і суспільних реформ, змусили владу окреслити стратегію щодо різних соціальних груп, у тому числі і щодо статусу жінок у Польщі [5].

Хоча існуючі проблеми свідчать, що забезпечення гендерної рівності ще потребує у цій країні значних зусиль. Наприклад, більшість польських дослідників вказує на необхідність цілеспрямованої роботи для забезпечення прав жінок, а М. Новицький, президент Гельсінського фонду Прав Людини (Варшава) наголошує, що рівність потрібно розглядати як заборону дискримінації, і вбачає у цьому відношенні в Польщі порушення прав чоловіків, що проявляється у різному для чоловіків та жінок віці виходу на пенсію, одруження тощо, в той же час є певні обмеження і для зайнятості жінок [6]. Як зазначають польські дослідники [3], у Польщі не існує такого напрямку освітньої теорії як, наприклад, «освітня теорія для хлопців». Наукові праці, що стосуються гендерного аспекту, мають здебільшого предметом дослідження проблеми гендерних відмінностей у психологічному, соціологічному та освітньому контекстах. Наприклад, К. Чарнецький у своїх працях [3] зосереджується на відмінностях між хлопцями та дівчатами з огляду на їхній загальний інтелектуальний розвиток та специфічні інтелектуальні здібності. Автор приходить до висновку, що визначними чинниками інтелектуального розвитку є не гендерні, а індивідуальні, освітні та соціальні. Досліджуючи процес вивчення математики з точки зору когнітивних можливостей, відзначається, що хлопці, наприклад, схильні до вибору легшого варіанту частіше, ніж дівчата. Пояснюється цей факт наступним чином: розвиток когнітивних здібностей найчастіше пов'язаний з мотиваційними факторами зі сфери індивідуального досвіду.

Досвід, який дитина постійно здобуває в процесі соціалізації, має дуже велике значення для засвоєння моделей поведінки та розвитку особистості в контексті формування гендерної культури та стереотипів. Джерелами набуття прикладів стереотипної поведінки для дитини є його родина, школа, друзі, засоби масової інформації, соціум, умови проживання тощо.

Загалом польські дослідники виокремлюють наступні цілі щодо впровадження гендерної рівності в систему освіти: спрямування на отримання рівних можливостей в освіті та професійного розвитку жінок і чоловіків, доступ до однакових програм та іспитів, усунення стереотипного ставлення до дівчаток та хлопчиків, рівні шанси отримання стипендій та грантів. Окрім того, зміст шкільних підручників має поступово долати гендерні стереотипи, патріархальне бачення родини та однорідний образ суспільства. Необхідно звернути увагу на навчальні програми та способи їх реалізації в залежності від статі, а не приймати за належне «прихований навчальний план». Важливим питанням є співвідношення вчителів-чоловіків та жінок, оскільки це безпосередньо впливає на гендерну соціалізацію учнів. Також важливим аспектом є створення незалежних дослідницьких інститутів та центрів вивчення гендерної проблематики [7].

Отже, досвід Польщі, щодо вирішення гендерної проблеми важливо враховувати і в умовах України, зважаючи на схожість проблем та засобів їх вирішення. Він свідчить про складність проблеми забезпечення рівності статей та наявність особливостей, пов'язаних не лише із політичним, економічним та соціальним станом суспільства та держави, а і з менталітетом населення.

Рекомендації можуть стосуватися утворення та зміцнення інституційного державного механізму впровадження політики рівності статей, вироблення та реалізації державних програм і планів та забезпечення коштів для їх реалізації, утворення у парламенті комісії рівних прав жінок та чоловіків, гарантування жінкам місця у списках кандидатів (система квот) на виборах всіх рівнів через внутріпартійну регламентацію чи правові норми, підтримки органами влади проектів неурядових організацій, спрямованих на забезпечення рівності статей тощо.

Водночас потрібні суттєві зміни і у сферах свідомості, інформації та досліджень. Важливими факторами гендерних змін є цілеспрямоване формування громадської думки, зростання свідомості осіб, відповідальних за освіту, організація виховання дівчат та жінок з питань їх активної участі у суспільному житті, збір та поширення статистичних даних щодо участі жінок у суспільному житті, впровадження у вищі навчальні заклади програми та курси формування гендерної культури молоді тощо.

Висновки. Враховуючи міжнародний досвід країн Німеччини та Польщі можна сформулювати наступні позитивні практики утвердження гендерної рівності:

- прийняття спеціалізованих законів з утвердження гендерної рівності;
- внесення змін із запровадження рівних прав та можливостей жінок і чоловіків до вже існуючих конституцій та законів;
- створення структур (груп, комітетів, комісій) з рівних прав і можливостей;
- важливою є інформативна політика уряду з популяризації гендерної рівності в суспільстві;
- впровадження фондів, організацій та їхніх мереж, діяльність котрих спрямована на досягнення гендерного паритету в політиці;
- включення гендерних проблем до державних програм освіти як пріоритетних;
- просування культури гендерної рівності і побудованого на ній способу виробництва індивідуального і колективного життя чоловіків та жінок;
- впровадження підходів гендерної культури в систему вищої, середньої та початкової освіти;
- інституалізація гендерних досліджень в системі освіти та науки в Україні тощо [8].

Проблема розвитку гендерного підходу в межах системи освіти України залишається недостатньо вивченою, зокрема не повною мірою розкрито теоретичний та практичний досвід процесу впровадження гендерної культури в освітній процес України. Нагальним завданням нині є створення теоретичної та практичної бази для впровадження в освіту України творчих здобутків гендерної педагогіки, зокрема, висвітлених на прикладі педагогічної спадщини зарубіжних науковців.

Послідовне проведення впровадження гендерного складника в систему освіти в Україні забезпечить гендерну інтеграцію нашої країни у європейську та світову спільноти. Важлива роль у побудові національної гендерної демократії належить вивченню міжнародного досвіду гендерних перетворень. Результатом гендерної освіти має стати творення механізмів входження жінки в державні та громадські структури, що представляють Україну на міжнародному рівні. Використання сучасних інформаційних технологій для вдосконалення глобального обміну інформацією, досягненнями в галузі рівності статей.

Перспективи подальших досліджень будуть спрямовані на вивчення проблеми формування гендерної культури інших закордонних країн та їх навчальних закладів.

Література:

1. Ягремцева А.О. Гендерний підхід в освітньому процесі: порівняльний аналіз українського та німецького досвіду. Режим доступу до документу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pfto/2009_5/files/ped905_97.pdf

2. Шарко А. Впровадження гендерної освіти в університетах Німеччини як вимога Болонського процесу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ppsv/2010_2/files/245-249.pdf
3. Проект «Гармонія» - формування сучасного світогляду в жінок щодо необхідності гендерних перетворень в Україні. – Чернігів; 2006.
4. Гендерна рівність у вищій освіті Німеччини: як втілюють політику рівних прав і можливостей. Режим доступу: <http://povaha.org.ua/henderna-rivnist-u-vyschij-osviti-nimechchyny-yak-vtilyuyut-polityku-rivnyh-prav-i-mozhlyvostej/>
5. Станкевіч В. Правовий статус жінок у Польщі у світлі Європейського Союзу // Центральноєвропейські політичні студії. – 2006. – № 1. – С. 117-118.
6. Публічна влада Польщі: забезпечення гендерної рівності. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу: http://osvita.ua/vnz/reports/gov_reg/18645/
7. Павловська В. Аналіз впровадження гендерного підходу в систему освіти в працях польських дослідників [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу: http://www.library.udpu.org.ua/library_files/zbirnuk_nayk_praz/2014/3/35.pdf
8. Головащенко І.О. Гендерний підхід в системі освіти: Узгодження національного досвіду з міжнародними стандартами. – Режим доступу до документу: <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2006/txt/06giozms.pdf>